

Lengi býr að fyrstu gerð

Líkamlegt ofbeldi gagnvart börnum

Kristín Kara Collins

Lokaverkefni til BA-prófs

Uppeldis- og menntunarfræðideild

HÁSKÓLI ÍSLANDS
MENNTAVÍSINDASVIÐ

Lengi býr að fyrstu gerð

Greinagerð og bæklingur um líkamlegt ofbeldi gagnvart börnum

Kristín Kara Collins

Lokaverkefni til BA-prófs í uppeldis- og menntunarfræði

Leiðbeinandi: Brynja E. Halldórsdóttir

Uppeldis- og menntunarfræðideild
Menntavísindasvið Háskóla Íslands

Febrúar 2015

Lengi býr að fyrstu gerð

Ritgerð þessi er 14 eininga lokaverkefni til BA-prófs
í uppeldis- og menntunarfræði við uppeldis- og menntunarfræðideild,
Menntavísindasviði Háskóla Íslands

© Kristín Kara Collins 2015

Óheimilt er að afrita ritgerðina á nokkurn hátt nema með leyfi
höfundar. Prentun: Bóksala kennaranema
Reykjavík, 2015

Ágrip

Í þessari greinagerð er fjallað um líkamlegt ofbeldi gagnvart börnum af hendi foreldra. Markmiðið er fyrst og fremst að sýna þau áhrif sem líkamlegt ofbeldi hefur á börn og þær afleiðingar sem ofbeldið getur haft í för með sér. Fjallað er um líkamlegt ofbeldi í alþjóðlegu samhengi og viðhorf til ofbeldis á Íslandi. Hugtakið líkamlegt ofbeldi er skilgreint auk þess sem fjallað er um einkenni og helstu áhættuþætti bæði hjá börnum og foreldrum. Leitast er eftir að svara eftirfarandi spurningum: *Hvað er líkamlegt ofbeldi gagnvart börnum? Hver eru einkenni og afleiðingar líkamlegs ofbeldis? Hvaða úrræði standa börnum til boða sem eru beitt ofbeldi?* Niðurstöður benda til þess að líkamlegt ofbeldi getur valdið barninu líkamlegum og sálrænum skaða og börn sem verða fyrir ofbeldi í æsku geta þróað með sér áhættuþætti og áhættuhegðun síðar meir á ævinni. Úrræði virðast vera af skörnum skammti fyrir börn sem verða fyrir ofbeldi af hendi foreldra sinna eða búa við heimilisofbeldi en flest úrræði sem tengjast þolendum, eru miðuð við að barn búi ekki lengur við ofbeldið. Ljóst er að fleiri úrræði þurfa að vera í boði fyrir börn sem sæta ofbeldi á heimilum sínum.

Efnisyfirlit

Ágrip	3
Formáli	5
1 Inngangur	6
2 Ofbeldi gegn börnum í alþjóðlegu samhengi	7
2.1 Viðhorf til ofbeldis gegn börnum á Íslandi	8
2.2 Skilgreining á ofbeldi.....	10
2.2.1 Líkamlegt ofbeldi gegn börnum.....	11
2.2.2 Einkenni barna sem hafa orðið fyrir líkamlegu ofbeldi	12
2.2.3 Afleiðingar líkamlegs ofbeldis á börn	13
3 Áhættuþættir	15
3.1 Þættir sem tengjast foreldrum	16
3.2 Þættir sem tengjast börnum.....	15
3.3 Þættir sem tengjast fjölskyldunni	16
3.4 Samfélagslegir og menningarlegir þættir	17
4 Verndandi þættir	17
5 Hlutverk barnaverndarnefndar	19
5.1 Úrræði fyrir börn og foreldra	20
6 Umræða og lokaorð	23
Heimildaskrá	25
Viðauki 1: Þekkir þú einkennin?	Error! Bookmark not defined.

Formáli

Þetta verkefni er 14 eininga lokaverkefni til BA-prófs í uppeldis- og menntunarfræði við Menntavísindasvið Háskóla Íslands. Unnið var að því á haustönn 2014 og samanstendur verkefnið af greinargerð og bæklingi.

Ég vil byrja á að þakka leiðbeinandanum mínum, Brynju Elísabeth Halldórsdóttur, fyrir leiðbeiningar og góð ráð. Guðbjörgu B. Petersen fyrir yfirllestur og ráðleggingar. Vinkonu minni, Heiðu Rut Ingólfssdóttur, vil ég þakka fyrir yfirllestur, ómældan stuðning og hvatningu þegar á móti blés. Þá þakka ég ekki síst tengdaforeldrum mínum, Guðna Hafsteini Larsen og Guðrúnu Þórhildi Björnsdóttur, fyrir hvatningu og aðstoð. Unnusta mínum og sonum okkar þakka ég þolinmæðina á meðan löngum stundum var varið í lærdóm og ferðir suður. Að lokum vil ég þakka öllum öðrum sem voru mér innan handar við gerð verkefnisins.

Þetta lokaverkefni er samið af mér undirritaðri. Ég hef kynnt mér *Síðareglur Háskóla Íslands* (2003, 7. nóvember, <http://www.hi.is/is/skolinn/sidareglur>) og fylgt þeim samkvæmt bestu vitund. Ég vísa til alls efnis sem ég hef sótt til annarra eða fyrri eigin verka, hvort sem um er að ræða ábendingar, myndir, efni eða orðalag. Ég þakka öllum sem lagt hafa mér lið með einum eða öðrum hætti en ber sjálf ábyrgð á því sem missagt kann að vera. Þetta staðfesti ég með undirskrift minni.

Reykjavík, _____._____ 20__

---

1 Inngangur

Ofbeldi af margs konar toga, er raunverulegt mein í íslenskum fjölskyldum og samfélagi. Ofbeldi af þessu tagi er í daglegu tali kallað heimilisofbeldi. Ljóst er að ofbeldi hefur fylgt mannkyninu frá örófi alda. Viðhorf og gildi hafa tekið breytingum og þróast og mannréttindi verið lögfest í flestum vestrænum ríkjum og er Ísland þar engin undantekning. Það getur reynst erfitt að túlka og skilgreina líkamlegt ofbeldi en líkamlegt ofbeldi gagnvart börnum getur verið afar óhefðbundið og erfitt að átta sig á því nema að skoða það gaumgæfilega (Ingólfur V. Gíslason, 2008; Velferðarráðuneytið, e.d.a).

Markmið með þessari ritgerð er að varpa ljósi á mikilvægi þess að börn sem upplifa ofbeldi, hvort sem þau verða vitni að ofbeldi á milli foreldra eða eru sjálf beinir þolendur, fái viðeigandi úrræði. Börn sem fá viðeigandi aðstoð hafa betri möguleika á að komast ósködduð frá erfiðum aðstæðum en börn sem enga aðstoð fá (Norman o.fl., 2012). Það er samfélagsleg ábyrgð að tilkynna til barnaverndanefndar ef grunur leikur á að barn sé beitt ofbeldi eða búi við óviðunandi aðstæður en með því er stuðlað að farsælla samfélagi. Jafnframt þarf að halda umræðunni opinni um ofbeldi og það að leita sér hjálpar á ekki að vera feimnismál.

Í þessari ritgerð er fjallað um líkamlegt ofbeldi gagnvart börnum og þá einkum af hendi foreldra. Leitast er eftir að svara eftirfarandi rannsóknarspurningum:

Hvað er líkamlegt ofbeldi gagnvart börnum?

Hver eru einkenni og afleiðingar líkamlegs ofbeldis?

Hvaða úrræði standa börnum til boða sem eru beitt ofbeldi?

Markmiðið er fyrst og fremst að sýna hve mikil áhrif ofbeldi hefur á barn og þær afleiðingar sem ofbeldið getur haft í för með sér. Einnig verður fjallað um úrræði fyrir fjölskylduna alla. Í fyrsta kaflanum er fjallað um líkamlegt ofbeldi í alþjóðlegu samhengi og viðhorf til ofbeldis á Íslandi. Þar á eftir verður líkamlegt ofbeldi skilgreint, fjallað verður um einkenni og helstu áhættuþætti bæði hjá börnum og foreldrum. Í lokin verður svo sagt frá helstu úrræðum sem eru í boði fyrir börn og fjölskyldur þeirra sem hafa orðið eða verða fyrir líkamlegu ofbeldi.

2 Ofbeldi gegn börnum í alþjóðlegu samhengi

Ekki er langt síðan ofbeldi gagnvart börnum var viðurkennt sem samfélagsmein í hinum vestræna heimi og dómstólar fóru að taka alvarlega mál er vörðuðu misbeitingu á börnum og frásagnir þeirra af ofbeldi gegn þeim. Það er ekki fyrr en á seinni helmingi 20. aldar að kvennahreyfingar víðs vegar í heiminum fóru að ljá málefnum rödd sem hlustað var á (Bala, 2008). Fram að því höfðu aðeins grófustu ofbeldisbrot gegn börnum náð inn í réttarsali og það sama má segja um ofbeldi gegn konum (Bala, 2008). Börn voru talin ótraust vitni og líklegra að þau hefðu fjörugt ímyndunarafl þegar þau tjáðu sig um ofbeldi gegn sér og að frásagnir þeirra gætu verið hreinn uppspuni (Bala, 2008). Börnum sem tjáðu sig um ofbeldi gegn sér var oft refsað fyrir að skálda upp svona sögur. Talið var að ofbeldi gegn börnum væri óverulegt og sjaldséð vandamál (Bala, 2008).

Kvennahreyfingar í Bandaríkjunum voru háværar á árunum 1960-1980 og komu málefnum fórnalamba ofbeldis rækilega í samtímaumræðuna. Fyrstu lögin um tilkynningarskyldu almennings ef grunur lék á um misbeitingu gegn barni væri að ræða, voru sett í Bandaríkjunum 1960 (Bala, 2008). Stuttu seinna, eða árið 1962, kemur bandaríski barnalæknirinn Henry Kempe, fram með sjúkdómsgreiningu á fyrirbærinu ofbeldi gegn börnum sem kallast „battered child syndrome“, en það var þegar börn, sem flest voru undir þriggja ára aldri höfðu orðið fyrir alvarlegu líkamlegu ofbeldi af hendi foreldra sinna (Miller-Perrin og Perrin, 2007).

Í seinni heimstyrjöldinni, er talið að fjöldi barna hafi orðið fyrir grófum mannréttindabrotum, og í kjölfarið fór umræðan um réttindi barna vaxandi á alþjóðavettvangi (Barnasáttmálinn, 1992). Í framhaldi af því samþykktu Sameinuðu þjóðirnar yfirlýsingu um réttindi barna árið 1959, sem var þó ekki bindandi að þjóðarrétti. Árið 1979 var hafist handa við að útbúa formlega þjóðréttarsamning á vegum Sameinuðu þjóðanna um réttindi barna, sem í daglegu tali er nefndur Barnasáttmálinn. Hann var tilbúinn árið 1989 og fullgiltur af Íslandi árið 1992. Í því felst að Ísland er skuldbundið til að virða og uppfylla ákvæði sáttmálans. Árið 2013 var Barnasáttmálinn lögfestur á Íslandi (Barnasáttmálinn, 1992).

Sáttmálinn er mannréttindasáttmáli barna og olli miklum straumhvörfum í málefnum barna og fjölskyldna. Sáttmálinn er afar yfirgripsmikill og nær yfir breitt svið sem varðar

velferð barna undir 18 ára aldri. Þar er sérstaklega talað um ábyrgð foreldra á uppeldi og aðbúnaði barna sinna, sem og skyldu yfirvalda til að veita fjölskyldum þann stuðning sem þær þurfa (Barnasáttmálinn, 1992).

Erfitt getur reynst að rannsaka ofbeldi gegn börnum. Skilgreining á ofbeldi er mismunandi eftir löndum, en það sem þykir ofbeldi í einu landi, til dæmis rassskellingar, þykir viðeigandi til að halda aga í öðru landi. Auk þess er erfitt að skoða hverjir verða fyrir ofbeldi, og því er fjölskylduofbeldi falið vandamál (WHO, 2014). Alþjóðlegar rannsóknir hafa þó leitt í ljós að um fjórðungur fullorðinna hafa orðið fyrir líkamlegu ofbeldi sem börn. Í dag er almennt viðurkennt að ofbeldi gegn börnum er alvarlegt heilsufarsvandamál um allan heim sem getur átt sér stað í hvaða samfélagi sem er, en ofbeldið er hvorki bundið við kyn, stétt, menntun, fjölskylduhagi eða samsetningu fjölskyldna (Norman o.fl., 2012; WHO, 2006).

2.1 Viðhorf til ofbeldis gegn börnum á Íslandi

Umræðan um ofbeldi eða vanrækslu gegn börnum á sér ekki langa sögu hér á landi. Það var almennt talið að þetta væri óverulegt vandamál á Íslandi samkvæmt úttekt sem gerð var af Ásgeiri Karlssyni geðlækni árið 1970. Var sú úttekt framkvæmd í kjölfar umræðu í Bandaríkjunum um niðurstöður rannsókna Kempe um „battered child syndrome“ (Hrefna Ólafsdóttir, 1994; Miller-Perrin og Perrin, 2007). Það var fyrst í upphafi níunda áratug síðustu aldar að ofbeldi gegn börnum á Íslandi fékk umfjöllun og viðbrögð fræðimanna (Jónína Einarsdóttir, Sesselja Th.Ólafsdóttir og Geir Gunnlaugsson, 2004).

Á Íslandi voru fyrstu barnaverndarlögin sett árið 1932 og var Ísland síðast af nágrannþjóðunum til að setja slík lög, en Norðmenn samþykktu barnaverndarlög árið 1896. Íslensku lögin voru endurskoðuð árin 1947, 1966, 1992 og 2002, en árið 1995 voru gerðar veigamiklar breytingar á barnaverndarlögum og var þá Barnaverndarstofu komið á laggirnar. Barnaverndarstofan sér um daglega stjórn barnaverndarmála, samhæfingu og skipulag barnaverndarstarfs í landinu öllu (Anni G. Haugen, 2004). Embætti umboðsmanns barna var stofnað árið 1995 og er hlutverk þess að vera talsmaður allra barna og standa vörð um réttindi þeirra á Íslandi. Börn undir 18 ára teljast ekki vera þrýstihópur í samfélaginu og vilja málefni þeirra því gjarnan gleymast (Umboðsmaður barna, 2008).

Í Barnasáttmála Sameinuðu þjóðanna, sem Ísland hefur fest í lög, kemur fram að einstaklingur er barn fram að 18 ára aldri. Í 19. grein sáttmálans kveður á um að börn eigi rétt á vernd gegn hvers kyns ofbeldi, misnotkun eða vanrækslu innan heimilis sem utan. Einnig kemur fram í sáttmálanum að stjórnvöldum beri að veita börnum sem sætt hafa illri meðferð og fjölskyldum þeirra stuðning (Barnasáttmáli, e.d). Á Íslandi hefur heimilisofbeldi verið skilgreint á marga vegu en flestar skilgreiningarnar eiga það sameiginlegt að ofbeldinu er lýst sem ákveðnu kúgunarferli en ekki einstökum atburði (Ingólfur V. Gíslason, 2008). Líkamlegt ofbeldi gegn börnum er ein af mörgum birtingarmyndum heimilisofbeldis sem mikilvægt er að sporna við.

Áhrifaríkar leiðir til þess eru meðal annars forvarnir og fræðsla sem og lagaleg skylda fólks til að tilkynna grun um illa meðferð á börnum til barnaverndarnefndar (Ólöf Ásta Farestveit og Þorbjörg Sveinsdóttir, 2006). Á Íslandi er ákvæði í 16. grein barnaverndarlaga (nr. 80/2002) þar sem kveðið er á um tilkynningarskyldu almennings vegna gruns um að barn búi við óviðunandi uppeldisaðstæður. Einnig hafa allir þeir sem afskipti hafa af börnum ríka tilkynningarskyldu en hér er sérstaklega átt við alla fagaðila sem vinna náið með börnum.

Í barnaverndarlögum kemur fram að öll börn skuli búa við viðunandi aðstæður og að það sé hlutverk barnaverndarnefnda um allt land að kanna aðbúnað og uppeldisskilyrði barna og meta þarfir þeirra sem búa við óviðunandi aðstæður eða sæta illri meðferð (Barnaverndarlög, 80/2002). Á Íslandi er ólöglegt að beita barn ofbeldi samkvæmt 99. Gr. barnaverndarlaga (nr. 80/2002) en þar segir: „Hver sem beitir barn andlegum eða líkamlegum refsingum, hótunum eða ógnunum eða sýnir af sér aðra vanvirðandi háttsemi gagnvart barni skal sæta sektum eða fangelsi allt að þremur árum” (Barnaverndarlög nr. 80/2002). Árið 2013 bárust alls 2.252 tilkynningar til barnaverndarnefnda vegna gruns um að barn væri beitt ofbeldi, þar af 542 tilkynningar vegna líkamlegs ofbeldis, 240 drengir og 302 stúlkur. Á fyrstu níu mánuðum ársins 2014 bárust samtals 1.507 tilkynningar um ofbeldi gagnvart börnum til barnaverndarnefndar, þar af voru 343 vegna líkamlegs ofbeldis. Fjöldi drengja var 198 og stúlkna 145. Samkvæmt skýrslu frá Barnaverndarstofu hefur heildarfjöldi tilkynninga á fyrstu níu mánuðum ársins 2014 aukist miðað við fyrstu níu mánuði ársins 2013. Fjöldi tilkynninga fyrstu níu mánuði ársins 2013 voru 6.373 en á sama tímabili 2014 voru þær orðnar 6.796 sem er 6,6% aukning á milli ára (Barnaverndarstofa, 2014).

2.2 Skilgreining á ofbeldi

Fjölskylduofbeldi er víðtækt hugtak sem nær yfir þær tegundir ofbeldis sem verða innan fjölskyldunnar eða tengjast fjölskyldunni á einhvern hátt. Um er að ræða ofbeldi gagnvart börnum, gagnvart foreldrum, á milli hjóna, og á milli systkina (Velferðarráðuneytið, e.d.a). Börn sem búa á heimili þar sem ofbeldi fer fram, geta verið beinir eða óbeinir þolendur fjölskylduofbeldis (Crosson-Tower, 2010; Velferðarráðuneytið, e.d.b). Þegar talað er um óbeina þolendur er átt við börn sem sjá móður eða föður verða fyrir ofbeldi af hálfu maka eða annarra heimilismanna hvort sem það er líkamlegt eða andlegt. Einnig telst barn verða vitni að ofbeldi ef að það heyrir öskur, grát, brothljóð eða sér áhrif valdbeitingarinnar á þolanda (Barnaheill, 2011).

Börn sem búa á heimilum þar sem foreldrar eða aðrir beita líkamlegu eða andlegu ofbeldi eru í meiri hættu á að verða fyrir ofbeldi af hendi foreldra sinna (Crosson-Tower, 2010). Þessar niðurstöður endurspeglast í árskýrslu Kvennaathvarfsins frá árinu 2007, en þar kemur fram að 58% mæðra sem þangað leituðu á árinu 2007 áttu börn sem einnig höfðu verið beitt ofbeldi (Samtök um kvennaathvarf, 2007). Í skýrslunni kemur einnig fram að árið 2007 dvöldu 68 börn með móður sinni í Kvennaathvarfinu en í nýjustu árskýrslu Kvennaathvarfsins (2013) kemur fram að árið 2012 dvöldu þar 87 börn og 97 börn árið 2013. Börnum sem koma með mæðrum sínum í kvennaathvarfið hefur því fjölgað. Aðsókn í Kvennaathvarfið segir þó ekki til um umfang ofbeldis hér á landi, því ljóst er að einungis lítill hluti brotþola leitar þangað á hverju ári (Samtök um kvennaathvarf, 2013).

Þegar rætt er um ofbeldi gegn börnum er oftast talað um föðurinn sem geranda, en mæður beita líka börnin sín ofbeldi. Samfélagið á þó erfitt með að viðurkenna það, enda hefur móðirin þá ímynd að hún veiti börnum sínum hlýju og vernd. Það er rík tilhneiging í samfélaginu til að finna afsökun fyrir því þegar kona beitir ofbeldi, að það sé gert í hita augnabliksins eða í sjálfsvörn. Staðreyndin er sú að báðir foreldrar geta brugðist hlutverki sínu og þeir koma úr öllum stéttum samfélagsins (Jónína Einarsdóttir o.fl., 2004). Í rannsókn Freydísar Jónu Freysteinsdóttur (2005), benda niðurstöður til þess að mæður beiti börn sín oft líkamlegu ofbeldi en feður. Mæðurnar áttu oft við áfengisvandamál að stríða, sálræna sjúkdóma og fengu aðstoð frá félagsþjónustu.

2.2.1 Líkamlegt ofbeldi gegn börnum

Ofbeldi á sér stað þegar gerandi beitir barn líkamlegu afli með þeim tilgangi að ná valdi yfir því og er oftast beitt í formi refsingar. Markmið gerandans er að meiða barnið og/eða brjóta það niður andlega af ásetningi. Ofbeldi gagnvart barni er í flestum tilfellum endurtekin gjörð frekar er einstakt atvik og getur varað í mörg ár. Dæmi um líkamlegt ofbeldi er þegar barn er slegið, hrist, hent til og frá, bitið, kyrkt, kæft, eittrað fyrir því eða þegar barn er beitt líkamlegum þvingunum og grófu ofbeldi sem skilur eftir sig áverka (Freydís Jóna Freysteinsdóttir, 2004; Ólöf Ásta Farestveit og Þorbjörg Sveinsdóttir, 2013; WHO, 2006).

Skilgreining á líkamlegu ofbeldi er staðfastur ásetningur gerenda til að valda sársauka og skaða þegar afleiðing af gjörðum gerenda er fyrirsjáanleg. Það að rekast í barn sitt óviljandi er til að mynda ekki ofbeldi (Ólöf Ásta Farestveit og Þorbjörg Sveinsdóttir, 2006). Líkamlegt ofbeldi er hægt að skilgreina út frá gjörðum og/eða afleiðingum gerða. Þegar ofbeldið eða gjörðin á barninu á sér stað, eru líkamlegir og andlegir yfirburðir notaðir. Barn er til dæmis slegið með flötum lófa, krepptum hnefa eða spörk notuð. Afleiðing er hinsvegar það sem er sjáanlegt berum augum sem einhverskonar áverki á barninu ásamt innvortis áverkun sem sjást aðeins í myndatöku á spítala. Gerandinn gætir þess annaðhvort skilja ekki eftir sig ytri sönnun, eða fullyrðir að áverki á barni eigi sér „eðlilega skýringu“, svo sem að hann sé vegna falls, vegna annars barns í leik eða vegna íþróttaiðkunar, til að komast hjá að útskýra áverka og blekkja eftirlitsaðila (Miller-Perrin og Perrin, 2006; Ólöf Ásta Farestveit og Þorbjörg Sveinsdóttir, 2013).

Andlegt ofbeldi fylgir í mörgum tilfellum líkamlega ofbeldinu. Andlegt ofbeldi á sér stað þegar barnið er stöðugt lítillækkað og/eða það beitt harðræði eða þvingað til hlýðni án þess að það sé beitt barsmíðum. Andlegt ofbeldi birtist í markvissu niðurbroti, afneitun á barni, langvarandi þögn í refsingarskygni, niðrandi tali og sífelldri gagnrýni á fas, framkomu og útlit barns. Sífelld gagnrýni og tilfinning barns um að það valdi foreldrum sínum sífelldum vonbrigðum getur haft slæma áhrif á sjálfsmynd þess (Ólöf Ásta Farestveit og Þorbjörg Sveinsdóttir, 2006).

2.2.2 Einkenni barna sem hafa orðið fyrir líkamlegu ofbeldi

Börn sem eru eða hafa verið beitt líkamlegu ofbeldi bera þess ekki alltaf augljós merki. Líkamleg einkenni hjá börnum sem sæta ofbeldi er hægt að flokka í sjáanlega áverka og ósjáanlega áverka. Dæmi um sjáanlega áverka eru sár á líkama, brunasár eða blöðrur eftir bruna, marblettir, áverka við augun eða ör eftir áverka. Ósjáanlegir áverkar geta verið þess eðlis að aðeins heilbrigðisstarfsfólk kemur auga á þá og má þar á meðal nefna einkenni barns sem hefur verið hrist (e. shaken baby syndrome), sem er afleiðing þess að heilinn hefur hreyfst innan höfuðkúpunnar, innri kviðarholts- eða brjóstholtsmeiðsli, tognun, heilaskemmdir, ný eða gömul brot á beinum eða rifin hljóðhimna (Barnaheill, e.d.; Miller-Perrin og Perrin, 2007).

Hlédrægni getur verið eitt merki þess að barn hafi orðið eða verði fyrir líkamlegu ofbeldi. Börn draga sig í hlé til að forðast refsingar og láta lítið á sér bera, hvort sem það er inni á heimili, í leik eða starfi (Crosson-Tower, 2010). Börn sem verða fyrir ofbeldi hafa oft góða aðlögunarhæfni og eiga sum þeirra nokkuð auðvelt með að aðlaga sig aðstæðum hverju sinni. Þau geta þó orðið hrædd við að þeim mistakist eða valdi öðrum vonbrigðum. Þrátt fyrir góða aðlögunarhæfni oft á tíðum eru þessi börn oft með slæma félagsfærni sem gerir þeim erfitt fyrir með að eiga góð samskipti og tengjast öðrum jafnöldum, og verða þau einangruð fyrir vikið (Crosson- Tower, 2010).

Börn sem hafa orðið fyrir líkamlegu ofbeldi eiga oft erfitt með líkamlega snertingu og eru ósjaldan á varðbergi gagnvart fullorðnum. Ekki er óalgengt að þau setji hendur ósjálfrátt fyrir sig til varnar höfðinu. Líðan þeirra fer eftir því hvaða merki barnið fær frá gerandanum um geðslag hans hverju sinni. Mikil streitueinkenni, svo sem kvíði, geta vaknað hjá börnum. Þau vita aldrei við hverju þau mega búast heima fyrir og hræðslan sem fylgir því að þurfa stöðugt að líta um öxl og vænta einhvers slæms, getur haft skaðleg áhrif á uppvöxt þeirra (Ólöf Ásta Farestveit og Þorbjörg Sveinsdóttir, 2006). Börn sem verða fyrir líkamlegu ofbeldi eru oft hrædd við að fara heim og eru stundum ein úti á óviðeigandi tímum. Þau geta sjálf sýnt skapsveiflur og geta átt í erfiðleikum með félagsleg samskipti og almenn tengsl við aðrar manneskjur. Einkenni barna sem verða fyrir líkamlegu ofbeldi geta til dæmis birst sem höfuðverkur, eða magaverkur, ásamt öðrum einkennum sem eiga sér engar læknisfræðilegar skýringar, svo sem martraðir,

svefntruflanir og að væta rúm fram eftir aldri (Ólöf Ásta Farestveit og Þorbjörg Sveinsdóttir, 2006).

2.2.3 Afleiðingar líkamlegs ofbeldis á börn

Mikilvægt er að hafa skilning á þeim afleiðingum sem geta fylgt líkamlegu ofbeldi, því þær afleiðingar geta verið langvarandi. Mörg þeirra einkenna sem fram koma hjá ungum börnum sem beitt hafa verið líkamlegu ofbeldi eru oft enn til staðar á fullorðinsárum. Enn fremur er því haldið fram að þau neikvæðu áhrif sem ofbeldið hefur á hegðun og félagsfærni ungra barna séu enn til staðar á fullorðinsárum og ef þolandinn hefur enga úrvinnslu fengið eru talsverðar líkur á að hann beiti sömu aðferðum við uppeldi sinna eigin barna og hann sjálfur sætti (Miller-Perrin og Perrin, 2007).

Rannsóknir hafa sýnt að ofbeldi getur valdið alvarlegum skaða á líkamlegri- og andlegri heilsu og þroska barns. Seinkun getur orðið á málþroska og vitsmunalegri færni (Norman o.fl., 2012). Börn sem verða fyrir líkamlegu ofbeldi í æsku geta þróað með sér áhættuþætti og áhættuhegðun síðar meir á ævinni. Afleiðingarnar af ofbeldinu fara eftir eðli þess og alvarleika, en í versta falli getur ofbeldið leitt til dauða. Þeir líkamlegu áverkar sem barnið fær skipta þó minna máli en þær sálfræðilegu og geðrænu afleiðingar sem ofbeldið getur haft þegar til lengri tíma er litið (Kiselica og Morrill-Richards, 2007).

Reykingar, offita, áhættusöm kynferðisleg hegðun, óæskileg þungun, sjálfsvíg, áfengis- og fíkniefnaneysla eru áhættuþættir um hegðun sem getur leitt í sinni verstu mynd til dauða. Aðrar afleiðingar geta verið hjartasjúkdómar, kynsjúkdómar, krabbamein átraskanir, þunglyndi, aðgerðaleysi, hlédrægni, óframfærni, erfiðleikar í félagslegum samskiptum og það að eiga erfitt með að treysta og elska. Lítið sjálfsálit/sjálfsstraust, svefnvandamál, árasarhneigð og kvíði (Norman o.fl., 2012). Þau börn sem verða vitni að eða upplifa ofbeldi á heimilum sínum eru líklegri til að verða fyrir einelti og verða sjálf gerendur í eineltismálum en börn sem hafa ekki orðið fyrir ofbeldi. Þetta á sérstaklega við um stúlkur. Misbrestur í uppeldi barna getur stuðlað að margs konar skaðlegri líkamlegri- og andlegri heilsu sem getur reynst dýrkeypt bæði fyrir barnið og samfélagið þegar til lengri tíma er litið (Barnaheill, e.d.; Unicef, 2006; WHO, 2006; Carolina Øverlien, 2012).

Áfallastreituröskun (e. posttraumatic stress disorder) er einnig ein af afleiðingum ofbeldis, en það er- röskun sem einstaklingur getur hlotið eftir slík alvarleg áföll og

misnotkun. Á meðan á áfallinu stendur, upplifir einstaklingurinn mikinn vanmátt og hræðslu og á jafnan erfitt með að finna fyrir jákvæðum tilfinningum. Einstaklingurinn finnur gjarnan fyrir mikilli spennu og reiði og reynir eins og hann getur að forðast allt sem minnir á áfallið, svo sem hugsanir, tilfinningar, tiltekna staði eða athafnir. Hann á það til að endurupplifa atburðina með martröðum eða endurminningum og er ávallt á varðbergi (Norman o.fl., 2012; Kvíðameðferðamistöðin. e.d.; American Psychiatric Association, 2013).

Sum börn hafa þá eiginleika að geta náð fullum bata án neinna neikvæðra áhrifa og/eða einkenna sem oft fylgir þegar börn hafa orðið fyrir áfalli. Mikilvægt er að einblína ekki á skaðann sem getur orðið og sérstaklega ekki á varanlega skaðann en á sama tíma má ekki vanmeta áhrifin og skaðann sem að ofbeldi getur haft á börn eða mikilvægi þess að aðstoða börn í vanda (Humpreys og Stanley, 2006).

3 Áhættuþættir

Enginn einn þáttur getur útskýrt hvers vegna sumir einstaklingar beita börn ofbeldi og afhverju slíkt virðist vera algengari í sumum samfélögum en öðrum. Það er samspil margra áhættuþátta sem er ástæðan fyrir því að barn verður fyrir ofbeldi (WHO, 2006). Ýmis einkenni hjá foreldrum eða umönnunaraðila geta aukið hættu á að barn verði fyrir ofbeldi. Það er sjaldnast eitt einkenni eða einn þáttur, heldur er það samblanda af áhættuþáttum hjá umönnunaraðila auk utanaðkomandi þátta (Freydís Jóna Freysteinsdóttir, 2005).

Ýmis einkenni barns geta aukið líkur þess að það verði fyrir ofbeldi, en þessi einkenni eru kallaðir áhættuþættir. Að segja að ákveðnir áhættuþættir tengist barni þýðir þó ekki að barnið sé ábyrgt fyrir ofbeldinu sem það verður fyrir, heldur eiga foreldrar erfiðara með að takast á við þessi einkenni sem fylgja barninu (WHO, 2006).

3.1 Þættir sem tengjast börnum

Rannsóknir hafa sýnt að drengir eru í meiri hættu á að verða beittir líkamlegu ofbeldi en stúlkur. Börn sem búa við bága fjárhaglega stöðu eru einnig í áhættuhópi. Því yngri sem börn eru, því viðkvæmari eru þau fyrir ofbeldinu, en börn á aldrinum 0-4 ára eru í mestri hættu að verða fyrir ofbeldi af hendi foreldra sinna. Ástæðan fyrir því er að börn fjögurra ára og yngri eru meira ósjálfbjarga en þau sem eldri eru og þar með háðari foreldrum sínum (Crosson-Tower, 2010; Ermertcan og Ertan, 2010; Unicef, e.d.). Þegar bæði foreldrar og barn eru í áhættuhópi, sem dæmi barn með hegðunarvanda og foreldri sem er þunglynt, eru enn meiri líkur á að barnið verði fyrir ofbeldi. Ástæðan fyrir því er sú að foreldrið á það til að skynja erfiðleikana sterkar og upplifir barnið erfiðara en það er í raun og veru (Freydís Jóna Freysteinsdóttir, 2000; WHO, 2006).

Börn sem þurfa á meiri umönnun á að halda, svo sem fyrirburar, börn með andlegar eða líkamlegar fatlanir, fæðingargalla eða önnur langvarandi veikindi eru í meiri áhættu en önnur börn, en uppeldi þeirra getur fylgt álag sem valdið getur foreldrum streitu þegar til lengri tíma er litið (WHO, 2006).

3.2 Þættir sem tengjast foreldrum

Á árum áður var talið að orsökina fyrir ofbeldi á börnum væri alfarið að finna hjá foreldrum, en í dag vitum við betur. Áhættuþættirnir sem tengjast foreldrum veita þó enn þá þungt og má þá helst nefna óhóflega áfengisneyslu og eiturfjaneyslu foreldra, þunglyndi og/eða önnur geðræn vandamál, greindarskort eða siðblindu og fleira (Freydís Jóna, Freysteinsdóttir, 2000). Ef ofbeldi á milli maka á sér stað, er líklegra að barn sem býr á heimilinu verði fyrir eða síðar fyrir einhvers konar ofbeldi (Jouriles, McDonald, Slep, Heyman og Garrido, 2008). Afskipti barnaverndarnefnda eru tíðari af þeim sem standa neðarlega í félags- og efnahagslegum skilningi. Einnig eiga margir gerendur það sameiginlegt að hafa verið beittir ofbeldi sem börn (Jónína Einarsdóttir o.fl., 2004; Freydís Jóna Freysteinsdóttir, 2004). Sumir einstaklingar eru ofbeldishneigðir að upplagi og stafar öllum heimilismeðlimum ógn af slíkum einstaklingi. Þessir einstaklingar eru ekki endilega með sértæka ofbeldishneigð (til dæmis annaðhvort ofbeldi gegn maka eða barni), heldur virðist árásarhneigðin geta beinst að hverjum sem er (Jouriles o.fl., 2008).

Streita er einn af helstu áhættuþáttunum sem tengjast því að foreldri beitir barn sitt ofbeldi. Streita birtist vegna álags í hinu daglegu lífi, en foreldrar geta einnig upplifað streitu ef þeir ná ekki að mynda tengsl við ungabarn sitt. Þegar foreldrar ná ekki að tengjast barni sínu, geta þeir átt erfitt með að mæta þörfum barnsins, sem getur valdið því að barnið grætur mikið. Við það geta foreldrar upplifað vanmátt og fundist þeir ekki ráða við aðstæður, sem verður stundum til þess að þeir líta á barnið sem orsök erfiðleikanna (Crosson-Tower, 2010). Í flestum tilfellum hafa foreldrar stuðningsnet í kringum sig, hvort sem það eru þeirra eigin foreldrar, aðrir fjölskyldumeðlimir eða vinir. Rannsóknir sýna að ungir foreldrar eru líklegri til að beita börn sín ofbeldi og mæður líklegri en feður til að beita börn sín ofbeldi (Crosson-Tower, 2010; Miller-Perrin og Perrin, 2007).

3.3 Þættir sem tengjast fjölskyldunni

Stærsti áhættuþátturinn í þessum flokki er þegar spenna eða ofbeldi skapast á milli foreldra. Talið er að í 30% til 60% tilfella þar sem kona er beitt ofbeldi á heimili, sé barnið einnig beitt ofbeldi. Óstöðugleiki, í fjölskyldu hefur einnig verið tengt því að börn séu beitt

ofbeldi, en þegar talað er um óstöðugleika, þá er átt við mörg stutt og óstöðug ástarsambönd foreldris eða ef mikil óregla er á heimilishaldi og matmálistímum (Freydís Jóna Freysteinsdóttir, 2000). Einnig geta þættir eins og mikil streita og á álag á fjölskylduna, óvæntir erfiðleikar og krefjandi aðstæður orðið til þess að neikvæðni hleðst upp og brestir í persónuleikanum koma upp á yfirborðið (Jouriles o.fl., 2008).

3.4 Samfélagslegir og menningarlegir þættir

Á áttunda áratugnum kom fram sú gagnrýni að aðeins væri einblínt á foreldra, börn og fjölskyldu sem orsakabætti ofbeldis og vanrækslu. Bent var á að aðrir þættir sem tengdust samfélaginu skiptu einnig miklu máli. Fátækt er einn stærsti þátturinn hvað varðar samfélagsþætti, en atvinnuleysi og félagsleg einangrun eru þar einnig stórir áhættuþættir. Helstu lýðfræðilegir þættir eru ungur aldur foreldra og lítil menntun. Meiri hætta er á að börn einstæðra foreldra og börn í stjúp fjölskyldu verði fyrir ofbeldi og vanrækslu. Börn sem koma úr fjölskyldum þar sem mörg börn eru í fjölskyldunni, eru einnig líklegri til að verða fyrir ofbeldi og vanrækslu en börn úr kjarnafjölskyldum (Freydís Jóna Freysteinsdóttir, 2000; Miller-Perrin og Perrin, 2007). Í mismunandi menningarsamfélögum gilda lög og reglur, þar sem mismunandi viðhorf ríkja til barna og foreldra þeirra. Sérstök menningargildi, til dæmis þar sem líkamlegt ofbeldi innan einhverra marka er samþykkt og því beitt, geta ýtt undir ofbeldi á börnum (Barnett, Miller-Perrin og Perrin, 2011; Freydís Jóna Freysteinsdóttir, 2004).

3.5 Verndandi þættir

Að veita börnum kærleika og skilning í stað þess að dæma þau af hegðun þeirra er mikilvægur þáttur í að bæta líf barna sem sæta ofbeldis heima fyrir. Það að sýna þeim skilning, með því að beina augum að og lyfta fram því jákvæða í fari þeirra, auk þess að veita þeim virka hlustun getur skipt sköpum fyrir framtíð barna sem er eða hafa verið þolendur ofbeldis (Benard, 2004). Með því að gefa börnum tækifæri á að vera hluti af hóp og starfsemi þar sem þau upplifa sig tilheyra getur haft mjög uppbyggjandi áhrif á börn sem koma frá erfiðum heimilisaðstæðum (Benard, 2004).

Góð umönnum í frumbersku hefur mjög styrkjandi áhrif á sjálfsmynd einstaklinga. Uppalendur utan heimilisisins, til dæmis kennarar og leikskólakennarar geta því haft svo

jákvæð áhrif á börn sem koma úr aðstæðum sem auka á áhættuhegðun þeirra, að í stað þess að þróa með sér áhættuhegðun geta börnin lært að nýta bitra reynslu sína til að þróa með sér seiglu sem gerir þau að sterkari einstaklingum. Að virða og trúá á einstakling í frumbersku hans og kenna honum þannig að trúá á sig sjálfan getur haft afgerandi áhrif mótun sjálfsmýndar hans fyrir framtíðina (Bernard, 2004). Líkt og með áhættuþættina eru einnig þættir í umhverfi barnsins sem að draga úr líkum á að barn verði fyrir ofbeldi. Þeir geta verið einstaklingsbundnir, tengdir fjölskyldu eða samfélaginu sem að barnið býr í. Þessir þættir eru kallaðir verndandi þættir og geta bæði verið óformlegir eða formlegir (Barnett, Miller-Perrin og Perrin, 2011; Coyle, 2011).

Þegar talað er um óformlega þætti er átt við stuðning frá fjölskyldu, vinum og öðrum einstaklingum frekar en stofnunum. Óformlegir þættir felast í tilfinningalegum stuðningi, skilningsríku fjölskylduumhverfi, kærleiksríkum foreldrum og aðgang að barnapössun eða öðru sem getur létt undir með barnafjölskyldum (Freydís Jóna Freysteinsdóttir, 2000).

Formlegir þættir eru ekki síður mikilvægir en það er fjárhagslegur stuðningur sem að ríkið og sveitafélögin bjóða barnafjölskyldum, auk annarra þátta sem að heyra undir ríki og sveitafélög. Með fjárhagslegum stuðningi er átt við barnabætur, fæðingarorlof, og meðlög, auk annarra fjárhagslega þátta sem aðstoða barnafjölskyldur. Leikskólinn er mikilvægur formlegur þáttur, en með því að setja barnið á leikskóla gerir það foreldrum kleift að stunda vinnu og fá þar með tekjur, auk þess sem foreldrar fá hvíld frá þeirri krefjandi vinnu sem fylgir því að ala upp barn (Freydís Jóna Freysteinsdóttir, 2000). Barnaverndarnefndir er annað dæmi um formlegan verndandi þátt en þær heyra undir sveitarfélög og hafa ýmis úrræði til aðstoðar fyrir fjölskyldur, fjallað verður um barnaverndanefndir hér fyrir neðan.

4 Hlutverk barnaverndarnefndar

Samkvæmt barnaverndarlögum (nr. 80/2002) ber öllum landsmönnum skylda að tilkynna til barnaverndarnefndar ef grunur leikur á að barn búi við óviðunandi uppeldisaðstæður, verði fyrir ofbeldi eða stofni heilsu sinni og þroska í alvarlega hættu. Óviðunandi uppeldisaðstæður í skilningi laganna felst meðal annars í fjölskylduofbeldi, að barn verði fyrir vanrækslu, ofbeldi eða annars konar illrar meðferðar af hendi foreldra eða annarra umsjónaraðila. Gert er ráð fyrir því að barni þurfi að vera misboðið og atvik séu með þeim hætti að andlegri og líkamlegri heilsu og þroska barns geti verið hætta búin (þingskjal nr. 19/ 2008-2009). Landsmönnum er einnig skylt að gera barnaverndarnefnd viðvart ef grunur leikur á að heilsu eða lífi ófædds barns sé stefnt í hættu með óviðunandi eða háskalegu lífverni þungaðrar konu. Hér á við ef þunguð kona neytir áfengis óhóflega eða fíkniefni. Ef þunguð kona er beitt ofbeldi, eða ef ástæða er til að ætla að þunguð kona sé beitt ofbeldi, er fólk einnig skyldugt að gera barnaverndarnefnd viðvart (Barnaverndarlög nr. 80/2002).

Starfsmenn barnaverndarnefndar meta vægi tilkynninga út frá því hver tilkynnir. Til dæmis ef tilkynning berst frá dagmömmu er málið skoðað og framhaldið metið í kjölfarið, en ef tilkynning berst frá ungbarnaeftirliti er þannig litið á, og starfsmenn barnaverndarnefndar gera ráð fyrir að stuðningsaðgerðir hafi verið reyndar áður tilkynnt var og þannig vegur tilkynning ungbarnaeftirlitsins þyngra en tilkynning dagmömmunar (Anni G. Haugen, 2004).

Þegar barnaverndaryfirvöldum hefur borist tilkynning um óviðunandi aðstæður barns, tekur við ákvarðanaferli þar sem lagt er mat á innihald tilkynningar hvort hún sé svo alvarlegs eðlis að kanna þurfi aðstæður frekar (Velferðarráðuneytið, 2013).

Þar sem megináhersla Barnaverndar Reykjavíkur er sú að aðstoða fólk, sem ekki er fært um það sjálft, og sinna alvarlegustu málunum, kannar Barnavernd Reykjavíkur yfirleitt ekki mál nema ef um endurteknar tilkynningar er að ræða eða ef upplýsingar um alvarlegar líkamsmeiðingar eða hótanir koma fram í tilkynningunum (Barnaheill, 2011).

4.1 Úrræði fyrir börn og foreldra

Mikil áhersla er lögð á samvinnu við foreldra og barn, og fer þá eftir aldri þess og þroska hvaða vinnuaðferðir og stuðningsaðgerðir eru valdar. Skýrt er tekið fram í markmiðsgrein barnaverndarlaga að leitast skuli við að ná markmiðum laganna með því að styrkja fjölskyldur í uppeldishlutverki. Oftast eru fundnar lausnir þar sem foreldrarnir eru fremstir í flokki með það að veita barninu stuðning. Þeir þurfa þó oft að taka á sinum eigin vanda sem og að læra nýjar leiðir við umönnun barnsins (Barnaverndarlög nr. 80/2002; Velferðarráðuneytið, 2013).

Þegar unnið er að bata með börnum og fjölskyldum þeirra, eru fyrstu skrefin að foreldrar láti börnin vita að þau geti rætt opinskátt um ofbeldið sem átti sér stað á heimilinu og að það sé ekki lengur leyndarmál. Börnin þurfa að fá útskýringar á því sem hefur átt sér stað á heimilinu og að þau viti að það var ekki þeim að kenna. Þau þurfi ekki að skammast sín og að ofbeldið eigi ekki að vera leyndarmál. Foreldrar geta þó átt erfitt með að útskýra fyrir börnum hvað gerðist og þá getur verið þörf á að leiðbeina þeim um hvernig er best að ræða þessi mál (Barnaheill, 2011).

Það er fyrst og fremst mikilvægt að ofbeldið hætti, þannig að börnin finni til öryggis og til að þau viti að ofbeldið muni ekki eiga sér stað á heimilinu á ný. Börnin þurfa að fá að vita hver næstu skref fjölskyldunnar eru, til dæmis hvort þau muni flytja í nýtt húsnæði og hvenær þau fái að hitta foreldra sína næst, ef það á við. Börnin þurfa að fá viðurkenningu á þeim hugsunum sem bærast með þeim og fá að vita að tilfinningarnar sem þau finna fyrir séu skiljanlegar og eðlilegar í ljósi þeirra aðstæðna sem þau hafa búið við og að þau fái tækifæri til að ræða um erfið atvik á heimilinu. Þau þurfa að læra nýjar aðferðir til þess að takast á við afleiðingar ofbeldisins. Þau þurfa að vita að það sé óásættanlegt að beita ofbeldi og að það séu aðrar leiðir til þess að leysa ágreining (Barnaheill, 2011).

Barnaverndaryfirvöld geta aðstoðað foreldra sem eiga börn sem beitt hafa verið ofbeldi og eru úrræðin tvenns konar. Annars vegar úrræði án mikilla breytinga á fyrirkomulag barns innan heimilis og felst það úrræði meðal annars í námskeiðum, meðferðarviðtölum bæði fyrir börn og fullorðna, aðstoð inni á heimilinu og aðstoð utan heimilis, auk stuðnings. Hins vegar hefur börnum verið ráðstafað utan heimilis tímabundið en án þess að þau séu send í fóstur. Þá eru þau vistuð á einkaheimilum, vistheimilum eða þeim er

ráðstafað í tímabundna vistun hjá ættingjum eða öðrum tengdum barninu (Velferðarráðuneytið, 2013).

Barnaverndarnefndir skulu beita þeim úrræðum samkvæmt lögum til verndar börnunum sem eiga best við hverju sinni. Það ber að taka allar ákvarðanir með hagsmuni barnsins í huga og með tilliti til aldurs og þroska þess. Í 37. grein barnaverndarlaga (nr. 80/2002) kemur fram að ef barnaverndarnefnd þykir barni stafi hættu af háttsemi eða framferði manns, svo sem vegna ofbeldis, ógnana eða hótana eða vegna vímuefnaneyslu eða annars athæfis, getur barnaverndarnefnd krafist þess að viðkomandi verði bannað að koma á tiltekinn stað eða svæði, veita eftirför, heimsækja eða setja sig með öðrum hætti í samband við barnið. Jafnframt er hægt að krefjast þess að manni verði bönnuð dvöl á heimili ef nefndin telur það nauðsynlegt vegna hagsmuna barns (Barnaverndarlög nr. 80/2002).

Barnavernd hefur þó takmörkuð úrræði á sínum vegum fyrir börn sem búa við ofbeldi en úrræðin miðast við að ofbeldinu sé lokið inni á heimilinu. Börn sem hafa orðið vitni að ofbeldi gegn móður eða á milli foreldra eru ekki skilgreind sem þolendur eða brotapolar í íslenskum lögum. Í raun fara fæst mál þar sem um er að ræða ofbeldi gegn börnum, fyrir rétt á Íslandi, nema þegar um kynferðisbrot gegn barni er að ræða og þá er málsmeðferðin mjög skýr (Barnaheill, 2011).

Frá byrjun árs 2010 hefur Barnaverndarstofa starfrækt tilraunaverkefni, þar sem börnum sem hafa orðið fyrir líkamlegu ofbeldi og/eða orðið vitni að heimilisofbeldi er veitt áfallamiðuð sálfræðimeðferð. Úrræðið er í boði fyrir þau börn sem búa ekki lengur við ofbeldi inni á heimilum sínum. Einnig kom í ljós í rannsókn Barnaheilla á félagslegum stuðningi og úrræðum, að úrræði vantar til að aðstoða börn og mæður þeirra við að komast í öryggi og fá nauðsynlegan stuðning (Barnaheill, 2011).

Lítið er af opinberum úrræðum fyrir gerendur í ofbeldismálum hér á landi. Árið 2009 tók Barnaverndarstofa upp viðræður við starfsemina Karlar til ábyrgðar (KTÁ), en eins og nafnið gefur til kynna þá eru það einungis úrræði fyrir karla sem hafa beitt eða beita ofbeldi á heimilum sínum. Meðferðin byggir á því að veita aðstoð í þeim tilgangi að hjálpa þeim við að tileinka sér aðrar aðferðir til samskipta við sína nánustu. Þungamiðja meðferðarinnar er að taka ábyrgð á eigin ofbeldishegðun og þróa leiðir til að eiga

samskipti á uppbyggilegan hátt (Karlur til ábyrgðar, e.d.: Velferðarráðuneyti, e.d.). Ekki virðast vera til sambærileg úrræði fyrir konur hér á landi.

5 Umræða og lokaorð

Ekki er langt síðan að farið var að taka misbeitingu á börnum og frásagnir þeirra af ofbeldi alvarlega af dómstólum og viðurkennt sem alvarlegt samfélagsmeið í hinum vestræna heimi. Umræðan um ofbeldi gegn börnum á sér ekki langa sögu hér á landi. Það var ekki fyrr en í upphafi níunda áratugs síðustu aldar að ofbeldi gegn börnum á Íslandi fékk umfjöllun og viðbrögð fræðimanna. Á Íslandi voru fyrstu barnaverndarlögin sett árið 1932 en árið 1995 voru gerðar veigamiklar breytingar á barnaverndarlögum og var þá Barnaverndarstofu komið á laggirnar. Barnasáttmáli Sameinuðu Þjóðanna var lögfestur hér á landi árið 2013 og hann er mannréttindarsáttmáli sem varðar velferð barna og stuðningi við fjölskyldur (Barnasáttmáli, 1992).

Farið var yfir skilgreiningu á ofbeldi en hún er mismunandi eftir menningu og samfélögum. Líkamlegt ofbeldi getur átt sér stað hvar sem er og er ekki bundið við stétt, kyn, menntun, fjölskylduhag eða samsetningu fjölskyldna (Norman o.fl., 2012; WHO, 2006).

Á Íslandi er farið eftir skilgreiningu Barnaverndarstofu á líkamlegu ofbeldi, en samkvæmt henni felst líkamlegt ofbeldi gagnvart barni meðal annars í því að gerandinn beitir líkamlegu afli gegn barni að ásettu ráði með þeim tilgangi að brjóta það niður andlega og valda því skaða (Barnaverndarstofa, 2012; Freydís Jóna Freysteinsdóttir, 2000).

Börn sem hafa orðið hefur fyrir líkamlegu ofbeldi er líklegra en þau sem ekki sæta ofbeldi til að sýna viss frávikseinkenni bæði líkamleg, andleg og vitsmunaleg svo sem höfuðverk, skerta félagshæfni, seinkaðan málþroska og skort á sjálfstrausti (Barnaverndarstofa, 2012; Crosson-Tower, 2010; Freydís Jóna Freysteinsdóttir, 2000). Í ljós kom að mæður beita einnig börn sín ofbeldi og að drengir eru líklegri en stúlkur að verða fyrir líkamlegu ofbeldi. Ýmsir þættir auka og minnka líkur þess að barn verði fyrir ofbeldi en þessir þættir eru kallaðir áhættuþættir og verndandi þættir (Freydís Jóna Freysteinsdóttir, 2005; Jónína Einarsdóttir o.fl. 2004).

Farið var yfir hlutverk barnaverndarnefndar á Íslandi, en hlutverk þeirra er að taka við tikynningum frá almenningi og fagfólki ef grunur leikur á um slæma meðferð á barni. Barnaverndarnefndir starfa eftir núgildandi barnaverndarlögum (nr. 80/2002) og bera

ábyrgð á börn búi við viðunandi aðstæður á heimilum sínum og sjá til þess að tilkynningar fari í viðeigandi ferli (Barnaverndarlög nr. 80/2002).

Markmið með þessari greinagerð er að varpa ljósi á mikilvægi þess að börn sem upplifa ofbeldi, hvort sem þau verða vitni að ofbeldi milli uppaldur og umsjáraðila eða eru sjálf beinir þolendur, fái viðeigandi úrræði. Mínar niðurstöður eru þær á að úrræði fyrir börn sem eru þolendur í ofbeldismálum eru af skörnum skammti. Úrræði barnaverndarnefndar einkennast oftast af námskeiðum og aðstoð fyrir foreldra við uppeldi barna sinna í stað þess að einblína á börnin fyrst og fremst. Tel ég því að nánar mætti skoða hvort ekki væri hægt að veita óumbeðna þjónustu til þolenda og aðstandanda þeirra þegar búið er að kæra eða þegar tilkynnt er um grun á ofbeldi gegn barni til barnaverndarnefndar.

Þegar farið var af stað með þetta verkefni var hugsunin sú að gera bækling fyrir foreldra og börn sem verða fyrir ofbeldi á heimilum sínum. Eftir mikla umhugsun var ákvörðun þó tekin að búa til bækling fyrir uppaldur og umsjónaraðila um ofbeldi gegn börnum á heimilum sínum. Hugsunin var sú sem nýr starfsmaður á leikskóla finnst mér vöntun á almennum upplýsingum varðandi starfsreglur og hvert skal leita ef grunur vaknar um ofbeldi gagnvart barni og er það ástæðan fyrir því að ég ákvað að gera bæklinginn.

Heimildaskrá

- American Psychiatric Association. (2013). Sótt af <http://www.psychiatry.org/ptsd>
- Anni G. Haugen. (2004). Beiting úrræða í barnaverndarmálum, mörkin milli stuðnings og þvingunar og ákvörðunarferlið: Hlutur Íslands í norrænni samanburðarrannsókn. Ritröð 1. Barnaverndarstofa. Sótt af www.bvs.is/files/file149.pdf
- Bala, N. (2008). An historical perspective on family violence and child abuse: Comment on Moloney et al, Allegations of Family Violence, 12 June 2007. *Journal Of Family Studies*, 14(2/3), 271-278.
- Barnaheill. (2011). Rannsókn Barnaheilla - Save the Children á Íslandi á félagslegum stuðningi og úrræðum 2011. Sótt af <http://www.barnaheill.is/media/PDF/ranastudningi.pdf>
- Barnaheill. (e.d.). Líkamlegt ofbeldi. Sótt af <http://www.vernduborn.is/Ofbeldi/LikamlegtOfbeldi/>
- Barnalög nr. 76/2003.
- Barnaverndarlög nr. 80/2002.
- Barnaverndarstofa. (2012). Skilgreiningar- og flokkunarkerfi í barnavernd (SOF). 2.útgáfa. Sótt af <http://www.bvs.is/media/skjol/SOFA4.pdf>
- Barnaverndarstofa. (2014). Ársskýrsla 2013-2014. Sótt af http://www.bvs.is/media/arsskyrslur/Barnaverndarstofa_2012-2013.pdf
- Barnaverndarstofa. (2014). Samanburður á fjölda tilkynninga til barnaverndarnefnda og fjölda umsókna um þjónustu til Barnaverndarstofu fyrstu níu mánuði árána 2013 og 2014. Sótt af <http://www.bvs.is/media/samanburdarskyrslur-tolulegar-uppl/Skyrsla-um-samanburd-fyrstu-9-manudi-aranna-2013-og-2014.pdf>
- Barnett, O. W., Miller-Perrin, C. L. og Perrin, R. D. (2011). *Family violence across the lifespan. An introduction* (3. útgáfa). Thousand Oaks, CA: Sage.
- Benard, B. (2004). Resiliency. What we have learned. San Francisco: WestEd.
- Coyle, J. P. (2011). Resilient families help make resilient child. *Journal of Family Strengths*, 11(1), grein 5. Sótt af <http://digitalcommons.library.tmc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1009&context=ifs>

- Crosson-Tower, C. (2010). *Understanding child abuse and neglect*. Pearson Education: Boston.
- Ermertcan, A. og Ertan, P. (2010). Skin manifestations of child abuse. *Indian Journal of Dermatology, Venereology & Leprology*, 76(4), 317-326. Sótt af <http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=aph&AN=53744509&site=ehost-live>
- Freydís J. Freysteinsdóttir. (2004). Endurtekinn misbrestur í uppeldi barna: Helstu áhættuþættir. Í F. H. Jónsson (ritstjóri). *Rannsóknir í félagsvísindum V* (bls. 315-324). Reykjavík: Háskólaútgáfan.
- Freydís Jóna Freysteinsdóttir. (2000). Ófullnægjandi umönnun og uppeldisskilyrði barna: ofbeldi og vanræksla. *Uppeldi*, 13(4), 50-53.
- Freydís Jóna Freysteinsdóttir. (2005). *Risk Factors for Repeated Child Maltreatment in Iceland. An Ecological Approach*. Reykjavík: Háskólaútgáfan.
- Hrefna Ólafsdóttir. (1994). Ofbeldi í fjölskyldum: Ofbeldi/vanræksla á börnum innan fjölskyldunnar. Í Ingibjörg Broddadóttir (ritstjóri). *Fjölskyldan: uppspretta lífsgilda*. Reykjavík: Landsnefnd um ár fjölskyldunnar/Félagsmálaráðuneytið.
- Humphreys, C. og Stanley, N. (2006). *Domestic violence and child protection: directions for good practice*. Jessica Kingsley Publisher. London
- Ingólfur V. Gíslason. (2008). *Ofbeldi í nánum samböndum. Orsakir, afleiðingar, úrræði*. Reykjavík.
- Jouriles, E. N., McDonald, R., Slep, A. M. S., Heyman, R. E. og Garrido, E. (2008). Child abuse in the context of domestic violence: Prevalence, explanations, and practice implications. *Violence and Victims*, 23(2), 221-35.
- Jónína Einarsdóttir, Sesselja Th. Ólafsdóttir og Geir Gunnlaugsson. (2004). *Heimilisofbeldi gegn börnum á Íslandi. Höggva, híða, hirta, hæða, hóta, hafna, hrista, hræða*. Reykjavík: Umboðsmaður barna.
- Karlar til ábyrgðar. (e.d.). Sótt af <http://www.karlartilabyrgdar.is/kti/umverkefnid.aspx>
- Kvíðameðferðarstöðin. (e.d.). Áfallastreita. Sótt af http://www.kms.is/index.php?option=com_content&view=article&id=168&Itemid=578

- Miller-Perrin, C. L. og Perrin R. D. (2007). *Child maltreatment: An Introduction*. Thousand Oaks: Sage Publications.
- Norman, R. E., Byambaa, M., De, R., Butchart, A., Scott, J. og Vos, T. (2012). The long-term health consequences of child physical abuse, emotional abuse, and neglect: A systematic review and meta-analysis. *PLoS Med*, 9(11), e1001349
<http://dx.doi.org/10.1371%2Fjournal.pmed.1001349>
- Ólöf Ásta Farestveit og Þorbjörg Sveinsdóttir. (2013). *Verndum þau*. Reykjavík: Mál og menning.
- Samtök um Kvennaathvarf. (2007). Ársskýrsla 2007. Sótt af
http://www.kvennaathvarf.is/media/arsskyrslur/arsskyrsla_2007.pdf
- Umboðsmaður barna. (2008). Kynningarbæklingur umboðsmanns barna. Sótt af
http://www.barn.is/barn/upload/files/utgefing_efni/veggspjold_og_baeklingar/ub_-_kynningarbaeklingur_2008.pdf
- Unicef. (2006). Skýrsla framkvæmdastjóra Sameinuðu þjóðanna um ofbeldi gegn börnum. Sótt af <http://www.unicef.is/archives/321>
- Unicef. (e.d). Violence against children: In the home and family. Sótt af
<http://www.unicef.org/violencestudy/3.%20World%20Report%20on%20Violence%20against%20Children.pdf>
- Velferðarráðuneytið. (2013). Börnum rétt hjálparhönd. Sótt af
http://www.velferdarraduneyti.is/media/Rit_2013/Bornum_rett_hjalparhond_22042013.pdf
- Velferðarráðuneytið. (e.d.a.) Geðskýrsla. Sótt af
<http://www.velferdarraduneyti.is/media/Gedskyrsla/55kafli.pdf>
- Velferðarráðuneytið. (e.d.b.) Heimilisofbeldi. Sótt af
<http://www.velferdarraduneyti.is/utgefing-efni/utgafa/samantekt-fjolskyldurads-um-malefni-fjolskyldunnar-/nr/1019>
- WHO. (2006). Preventing child maltreatment: A guide to action and generating evidence. Sótt af http://whqlibdoc.who.int/publications/2006/9241594365_eng.pdf
- Þingskjal nr. 19/2008-2009. Frumvarp til laga á breytingu á barnaverndarlögum og barnalögum.
- Øverlien, C. (2012). *Vold i hjemmet. Barns strategier*. Universitetsforlaget. Oslo.